Csatári Bence

A Tájékoztatási Hivatal szerepe a külpolitikai médiaügyekben 1960 és 1963 között

A Tájékoztatási Hivatal küldetése

A közvetlenül a Minisztertanács irányítása alatt álló Tájékoztatási Hivatal (TH) tipikusan pártállami hatalmi szerv volt, amelynek létrehozásával már az első Nagy Imre-kormány (1953–1955) is próbálkozott, ám ezt az ezután következő rövid Rákosi-restauráció felszámolta. Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése után azonban a Kádár-bábkormány rájött arra, hogy a tömegkommunikáció vagy, ahogy akkoriban nevezték, a propaganda mennyire fontos az egyébként ingatag legitimációval rendelkező fennálló politikai rendszer számára, és Marosán György, Kádár János pártvezető helyettese jó érzékkel ki is adta a jelszót: „A puskák után jön a *Népszabadság!*"[1] Ez az egyértelmű üzenet tette világossá, hogy ezentúl a hatalom nem bíz semmit a véletlenre, és mindent hajlandó elkövetni, hogy az idegen segítséggel vérbe fojtott forradalom rémképe mihamarabb eloszoljon Magyarország fölül. Ebben játszott fontos szerepet a TH, amelynek tevékenysége a média szinte minden szeletére kiterjedt, szigorú rendben, szoros koordinációban végezve a munkát az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályával (APO), természetesen utóbbi dominanciájával, ami a pártállam sajátosságaiból következett.[2]

Az időbeli cezúrát pedig 1960-ban érdemes meghúzni a TH történetében. Ugyanis az 1958 elején újra létrejött intézmény addig rövid ideig regnáló elnökök (a nagy hatalmú Szirmai István, aki átkerült innen a pártközpontbeli APO-ra, valamint a korábban a TH Sajtó Osztályát vezető Gyáros László) irányítása alatt állt. Az első olyan elnök, aki egy évtizedet is eltöltött ebben a pozícióban, az elektromérnöki végzettséggel is rendelkező Naményi Géza volt, aki 1959–1960 fordulóján kezdte el tevékenységét a TH élén, és egy évtizedes működésének is csak korai halála vetett véget. Az 1963-as másik időszakhatárt pedig az indokolja, hogy a továbbiakban tárgyalandó külpolitikai médiaügyek alapvetően változtak meg azzal, hogy Magyarország nemzetközi elszigeteltsége az általános (illetve a Kádár-rendszer által annak mondott) amnesztiával megszűnt. A pártállami sajtóirányító intézménynek mindemellett számos feladatot kellett ellátnia, a Parlament épületében lezajlott rendszeres főszerkesztői értekezletek lebonyolításától kezdve a lapengedélyezési ügyekig, az újságírók munkahelyi elhelyezéséig, premizálásáig vagy a fegyelmi ügyek kezdeményezéséig, illetve a Magyar Rádió és Televízió felügyeletéig (ez utóbbit az MSZMP KB APO kézi irányítása által vezérelve). Hozzájuk tartoztak a cenzurális ügyek is, attól függetlenül, hogy a főszerkesztőknek már volt egyfajta komoly szűrő szerepük, valamint az egyes minisztériumok sajtóosztályaival is ők tartották a kapcsolatot, ad absurdum a TH-val kellett egyeztetniük fontosabb ügyekben az újságíróknak is, hogy milyen kérdéseket tehetnek fel a miniszteréknek és helyetteseiknek, de a tárcák sajtómegjelenéseibe is nem elhanyagolható beleszólásuk volt.

Nyugati hírek – a nómenklatúra kiváltsága

A média területén elvégzendő sokféle tennivaló közül kiemelkednek a külpolitikai médiaügyek, amelyek koordinálásában a 60-as évek első harmadában is tevékenyen részt vett a TH, természetesen számos alkalommal az APO véleményét kikérve.[3] Előfordult azonban, amikor önállóan döntött – legalábbis nem maradt fenn írásos

---

1 *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei. II. 1957. január 25. – 1957. április 2.* Szerk. NÉMETHNÉ VÁGYI Karola, URBÁN Károly, Bp., Intera, 1993, 41.

2 A TH másodszori megalakulásának történetéről lásd CSATÁRI Bence: *A Tájékoztatási Hivatal története Szirmai István elnöksége alatt (1956–1957).* Bp., Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2015.

3 A TH-t a Külügyminisztérium Sajtó Osztálya előszeretettel tájékoztatta a nemzetközi politikai élet legfontosabb eseményeiről, többnyire a nagyköveti, követi jelentések alapján. Megfelelő rendszerességgel húsz-harminc oldalas külön kivonatot terjesztettek be a TH-nak, amelyben a legkülönfélébb témák szerepeltek, úgymint az Egyesült Államok és De Gaulle kapcsolatának alakulása, a volt egyiptomi miniszterek politikai jogainak visszaadása, a Vietnám elleni francia lépések, a laoszi helyzet, Svédország, Norvégia és Finnország gazdasági állapota vagy a nyugat-berlini lakosság politikai beállítottsága. Ugyanígy terítékre került a nepáli delegáció 1960-as kínai útja, a városi népi kommunák szervezése Kínában, Dél-Korea katonaságának színvonala, Nagy-Britannia kapcsolata a kommunista országokkal, az NSZK

A Miklós utcai autóbusz-végállomás, mozgó újságosstand, 1962
© Fortepan, adományozó: Budapest Főváros Levéltára Városrendezési és Építészeti Osztályának fényképei

nyoma annak, hogy azt megelőzően az APO-val egyeztettek volna –, és ennek nemegyszer sajtódiplomáciai jelentősége is volt. A médiairányító hatalom a kommunista Magyarországot ért, Nyugatról jött, éles kritikákat alaposan megszűrte, lényegében azt akarta elérni, hogy egyetlen negatív felhangú cikket se olvassanak a magyar emberek saját hazájukról idegen lapok közlésében, amely célkitűzés persze eleve halálra volt ítélve. Emellett pedig a kormány 1961. május 22-én létrehozta a közvetlenül a felügyelete alá tartozó Kulturális és Tájékoztatási Bizottságot, amelynek Tájékoztatási Albizottsága a Nyugatra irányuló, kommunizmust éltető propaganda koordinálását végezte.[4]

Ennek a törekvésnek – amelyet eleve megkérdőjelezett a nyugati rokonok által hazaküldött és el nem kobzott újságok tömkelege vagy a Szabad Európa Rádió hazánkban a műszaki zavarások ellenére is többé-kevésbé fogható „felforgató" adásainak sorozata – egyik lenyomata volt az a tény, hogy a lehető legszűkebbre szabták a nyugati lapokhoz hozzájutók körét. Ez arra vezethető vissza, hogy a bizalom a társadalom széles rétegei, illetve a döntő többsége iránt egyáltalán nem volt meg a pártállami rezsim részéről. Ezen nem is csodálkozhatunk különösebbképpen, hiszen még a 60-as évek legelején is történtek kivégzések az 1956-os forradalom és szabadságharc megtorlásaként.

és az NDK határán fennálló viszonyok 1960-ban, Etiópia külpolitikája, az iráni belpolitikai küzdelmek és az angliai Munkáspártban 1960-ban zajló belső harcok. De beszámoltak Nasszer egyiptomi elnök 1960-as jugoszláviai útjáról, az 1960-ban megkötött angol–ciprusi egyezményről, az amerikai külpolitika és az ENSZ kapcsolatáról, Izrael afrikai országokhoz fűződő viszonyáról, illetve az Egyesült Államok afrikai politikai tevékenységéről 1960-ban. (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára [MNL OL] XIX-A-24-b 10. d. 628/1960.) Egyiptom sajtóviszonyairól külön feljegyzés is született Naményi Géza számára 1961. június 5-én a Külügyminisztérium részéről. Ebben megfelelően sötét színben állították be az 1952 előtti állapotokat (amikor Egyiptomnak királyság volt az államformája), illetve a 60-as évek eleji imperialista „burzsoá" egyiptomi sajtót. (MNL OL XIX-A-24-b 14. d. 433/1961. Ugyanilyen hangnemben számolt be a külügyi tárca az argentínai sajtóról is 1961. május 2-án. MNL OL XIX-A-24-b 14. d. 458/1961.) A TH pedig az újságírók kiküldésében is közreműködött az ügyeket intézve egyebek mellett akkor, amikor a PB arról határozott 1960. április 12-i ülésén, hogy az MTI a genfi tízhatalmi leszerelési értekezletre kiküldhet egy tudósítót egy hónapra. (MNL OL XIX-A-24-b 10. d. 204/1960. MNL OL M-KS 288. f. 5/178. ő. e. 89.)

4 Az albizottság kezdeményezésére az MTI 1962. január 1-jétől többnyelvű bulletint adott ki, átvéve ezt a szerepet a Külügyminisztérium cikkszolgálatától. (MNL OL XIX-A-24-b 18. d. 576/1962.)

Mindezek ellenére már 1960-ban megpróbálta a Magyar Hirdető Vállalat Sajtófigyelő Szolgálata jóval szélesebbé tenni a nyugati sajtóorgánumokból részesülők körét. Ezekben a lapokban – nem nehéz belátni – a nyugati világ meglehetősen távolságtartó, sokszor ironikus hangvételű cikkei jelentek meg, bemutatva a magyar pártállami rendszer visszásságait: a törvénytelenségeket, a véres megtorlásokat, a helyi „kiskirályok" és pártapparatcsik holdudvaruk hatalommal való visszaéléseit és nem utolsósorban a demokrácia hiányát. Ehhez kapcsolódóan beadták a kérelmüket a TH-hoz 1960. július 1-jén Zsigmond Endre igazgató aláírásával: felsorolásukban több tucat újság, valamint jó néhány pénzintézet szerepelt, de idevették még Móricz Virágot, Móricz Zsigmond lányát is. Indokuk az volt, hogy a drága nyugati újságok sokkal jobban hasznosultak volna, ha azokból valamivel többen részesülnek, ráadásul mindezzel együtt vigyázni tudtak volna arra is, hogy megbízható káderek kapják ezeket a lapokat. Másik érvük pedig az volt, hogy a szigorú szabályozással a hazai kultúra nagyjai olyan hírekről maradtak le, amelyek fejlődésük szempontjából egyébként nélkülözhetetlenek voltak.[5]

Kérésük azonban nem talált a TH-nál meghallgatásra, és végül ehhez képest csak jóval szűkebb kör lett az, amelynek tagjai a Magyarországról szóló nyugati újságok boldog birtokosainak mondhatták magukat, nevezetesen azok, akik az úgynevezett MTI-bizalmasokból is részesültek. Ez a döntés a kérésben felsoroltaknál jóval szűkebbre fogta azoknak a körét, akik nyugati újságok híreit vehették a kezükbe, az 50-es évek végi állapotokhoz képest azonban valamivel mégiscsak emelkedett a nyugati lapokból részesülő kiváltságosok száma. Halasi György, az MTI szerkesztőségi titkára elküldte a TH-nak 1960. augusztus 24-én azt a listát, amelyet a 60-as évek elején véglegesnek tekinthetünk a „bizalmasok" tekintetében, s ezen a körön csak kisebb változtatások estek ebben az időben, ezért érdemes számba vennünk a tekintélyes listát. Természetesen a legfőbb pártállami vezetők és a nómenklatúra tagjai szerepeltek ennek az élén: az MSZMP PB tagjai, a KB tagjai és póttagjai, a KB osztályvezetői, alosztályvezetői és helyetteseik, a megyei párttitkárok, budapesti kerületi párttitkárok, a budapesti pártbizottság titkárai, a szegedi városi párttitkár és a Pártfőiskola igazgatója (Kassai Géza). Rajtuk kívül a média szempontjából kiemelt szerepük miatt Kállai Gyula[6] kulturális ügyekért felelős, 1959-ben leváltott KB-titkár, valamint Szakasits Árpád[7] korábbi államfő, a Magyar Újságírók Országos Szövetségének (MÚOSZ) elnöke külön, név szerint szerepelt a felsorolásban.[8]

Őket követték az egyes tárcák élén állók, valamint az ott nagyobb befolyással bíró politikusok: Belkereskedelmi Minisztérium (Tausz István), Belügyminisztérium (Bartos Antal, Biszku Béla, Borgos Gyula, Földes László, Garamvölgyi Vilmos, Hajdú Pál, Hazai Ernő, Hollós Ervin, Horváth Gyula, Izsák Sándor, Kovács János, Markó Imre, Németi József, Rajnai Sándor), Egészségügyi Minisztérium (Doleschall Frigyes, Simonovits István), Élelmezésügyi Minisztérium (Kovács Imre, Dabrónaki Gyula), Építésügyi Minisztérium (Köböl József, Trautmann Rezső), Igazságügyi Minisztérium (Nezvál Ferenc, Andó Ferenc), Könnyűipari Minisztérium (Nagy Józsefné), Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium (Kossa István), Külkereskedelmi Minisztérium (Incze Jenő, Karádi Gyula), Munkaügyi Minisztérium (Kisházi Ödön), Művelődésügyi Minisztérium (Benke Valéria, Aczél György, Ilku Pál, Molnár János).[9]

A minisztereken és helyetteseiken kívül megkapta a nyugati sajtót, illetve az MTI „bizalmasait" az Állami Egyházügyi Hivatal (Olt Károly), a Budapesti Rendőrfőkapitányság (Soós György, Tihanyi Sándor), az *Élet és Irodalom* szerkesztősége (érdekes, hogy itt nem határoztak meg egyetlen főszerkesztőt, hanem az egész kollektívát összességében), az IBUSZ (Láncos János), a Kossuth Kiadó (Vass Henrik), a Központi Statisztikai Hivatal (Péter

5 MNL OL XIX-A-24-a 5. d. 659/1960. 2–4.

6 Kállai Gyula 1949 és 1951 között külügyminiszteri, 1955–1956-ban népművelési miniszterhelyettesi rangot töltött be, a Kádár-bábkormányban 1957–1958-ban pedig művelődésügyi miniszter volt. 1958–1960-ban államminiszterként, 1960–1961-ben a Minisztertanács első elnökhelyetteseként, 1961 és 1965 között pedig a Minisztertanács elnökhelyetteseként funkcionált, mígnem 1965–1967-ben a kormány vezetésével bízták meg. 1967-től 1971-ig az országgyűlés elnöke, 1967 és 1989 között az Elnöki Tanács tagja volt. BÖLÖNY József: *Magyarország kormányai 1848–1992.* Szerk. HUBAI László, Bp., Akadémiai, 1992, 320–321. A TH Kállai Gyulával szinte posztjától függetlenül mindannyiszor élénken tartotta a kapcsolatot ebben az időszakban. 1961. december 12-én például Naményi Géza, mintegy referálva az aktualitásokról, az *Új Írás* abban a hónapban megjelent néhány cikkét ajánlotta a vezető politikus figyelmébe. A szerzők és a címek közül kiemelte Birkás Endre: *A Lánchídon,* Benjámin László: *Se cinikus, se prédikátor,* valamint ugyancsak tőle a *Távolodó* című írásokat. Kállai Gyula figyelmébe ajánlotta továbbá a *Hétfői Hírek*ben Bános Tibornak a Petőfi Színházban akkoriban tartott *Mélyvíz* című színdarab premierjéről írt kritikáját, ami szerinte ugyan rendkívül kemény hangú, de ezzel együtt jogos volt, sőt, még elmarasztalóbb is lehetett volna, ha a politikailag kifogásolható részeket is górcső alá vette volna a cikk írója. (MNL OL XIX-A-24-a 10. d. 1216/1961.)

7 Szakasits Árpád 1945 és 1948 között államminiszter, 1948-ban iparügyi miniszter, 1948–1949-ben köztársasági elnök, 1949–1950-ben az Elnöki Tanács elnöke volt, majd 1958 és 1965 között az Elnöki Tanács tagja maradt. A MÚOSZ élére 1958-ban választották, amely posztot 1965-ben bekövetkezett haláláig betöltötte. BÖLÖNY: *i. m.* (1992), 390.

8 MNL OL XIX-A-24-a 5. d. 659/1960. 5–6.

9 MNL OL XIX-A-24-a 5. d. 659/1960. 5–6.

György), a Legfelső Bíróság (Jahner-Bakos Mihály), a Legfőbb Ügyészség (Szénási Géza, Szalai József, Katona Zoltán, Tóth Lajos), a Magyar Nők Országos Tanácsa (Erdei Lászlóné), a Magyar Rádió és Televízió (Hárs István, Kiss Kálmán, Gács László, Karcagi Sándor, Kulcsár Ferenc, Tardos Andor, Várnai Vilmos), a Magyar Testnevelési és Sport Hivatal (Hegyi Gyula), a Munkásőrség Országos Parancsnoksága (Halas Lajos), a MÚOSZ (Siklósi Norbert), a *Nők Lapja* (Németh Irén), az Országos Takarékpénztár (László Andor), a *Szabad Föld* szerkesztősége (ahogy az *Élet és Irodalom* esetében is, kollektíven megemlítve), a SZOT Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya (itt sem nevezték meg közelebbről a személyt), a TH (Naményi Géza), a Vízügyi Főigazgatóság (Dégen Imre), végezetül a Zrínyi Kiadó (Kornis Pál).[10]

Összességében elmondható, hogy ebbe a fenti belső bizalmi körbe a hatalombirtokosok kerültek, így az információ tulajdonlása egyet jelentett a hatalmi szférába való bekerüléssel. Idetartoztak még az aktív kommunista politikusokon kívül azok a személyek is, akikre feltétlenül szüksége volt a hatalomnak, illetve olyanok is, akik valamilyen módon kapcsolatban álltak a nemzetközi világgal, és ezen belül óhatatlanul a nyugati világgal is. Ez utóbbi kategóriába sorolhatjuk a Vízügyi Főigazgatóságot, amelynek tudnia kellett bizonyos változásokról a nagyvilágban. Itt kell megjegyeznünk, hogy a nyugati lapok jelentős része nem feltétlenül azért volt fontos egy-egy hivatalvezetőnek, mert abból ki tudták szemezgetni a Magyarországra dehonesztáló megjegyzéseket, hanem kifejezetten szakmai szempontból volt egyes lapokra szükségük. A hatalom pusztán attól félt, hogy ha ezek a pártállam számára első pillantásra egyébként ártalmatlannak tűnő újságok, magazinok a nagy nyilvánosság elé kerülnek, akkor a széles közvélemény számára mégis azok a típusú információk lesznek fontosak, amelyek a későbbiekben majd a szamizdat irodalom alapjait képezték, és nem azok, amelyekről elsősorban ezek az alapvetően szakmai vagy szórakoztató jellegű lapok szóltak.[11]

A nyugati sajtó Magyarországot illető, kellően kemény bírálatú cikkei, illetve rádió- és televízióműsorai természetszerűen irritálták a magyarországi hatalmat, ideértve a médiairányítást is. Naményi Géza ezzel kapcsolatban írt feljegyzést az APO vezetőjének, Rapai Gyulának 1960. október 4-én, amelyben a Szabad Európa Rádió „rágalomhadjáratát, uszításait" nehezményezte, megállapítva, hogy azokban több, Magyarországon megjelenő újságból is idéztek. Ezek között említette, hogy a Központi Népi Ellenőrzési Bizottság lapjában megjelent cikkeket is nemegyszer felhasználták adásaikban. A TH kiderítette, hogy a Kultúra Külkereskedelmi Vállalattól ezt a lapot előfizette egy müncheni könyvkereskedő, minden bizonnyal a Szabad Európa Rádió megbízásából, így juthattak hozzá olyan információkhoz, amelyeket a Magyar Népköztársaság ellen használhattak fel. Erre a TH sem kételkedett a megoldásban: megszüntette a lap küldését az akkori NSZK-ba. A Kultúra Külkereskedelmi Vállalattal egyetértésben megszüntették többek között a *Közgazdasági Szemle,* a *Statisztikai Havi Közlemények,* a *Népegészségügy,* a *Köznevelés* és az *Agrártudomány* című lapok olyan címekre való küldését, amelyek emigrált politikusok lakhelyéül szolgáltak. Egyetlen névként Málnássi Ödön, „egykori nyilasvezért" említették meg, aki információik szerint több emigráns lap kommentátoraként is tevékenykedett. Mindezek alapján azt tervezték, hogy megállapítják azoknak a folyóiratoknak és szaklapoknak a listáját, amelyeknek külföldi előfizetéses terjesztését megtiltanák, ugyanakkor ki is vonnák azokat az utcai árusításból, mert attól tartottak, hogy ott is megvehetik a külföldiek. Így tehát a veszélyesnek ítélt lapokat csakis magyarországi előfizetők kaphatták meg a TH elképzelései szerint, azt pedig már nem firtatták, hogy az utóbbi körből is beszerezhették volna a külföldiek a számukra érdekes orgánumokat.

---

10 MNL OL XIX-A-24-a 5. d. 659/1960. 5–6. Az MTI „bizalmasaihoz" hozzájutók köre az évek során leginkább a kinevezések és leváltások következtében változott, tehát poszthoz kötötték. Akit kineveztek az adott hatalombirtokosi körbe, az újonnan megkapta, míg akit eltávolítottak addigi befolyásos posztjáról, az a későbbiekben nem kapta meg. Erre példa sok más politikustársa mellett Jávor Ervin, az Országos Tervhivatal 1963 elején kinevezett elnökhelyettese, aki kérelmezte új vezető beosztásának megfelelően az MTI-kiadványt, és azt Naményi Géza engedélyezte is 1963. január 9-én. (MNL OL XIX-A-24-a 20. d. 27/1963.)

11 A nyugati világgal speciális módon is tartották a kapcsolatot a kommunista államok újságírói. A MÚOSZ minden évben szeptember 8-án megtartotta a leginkább a kommunista és fejlődő országok újságíró-szervezeteit tömörítő Nemzetközi Újságíró Szervezet (NÚSZ) felhívására az újságírók nemzetközi szolidaritási napját, amelyen felhívták a figyelmet „a nyugati országokban bebörtönzött haladó újságíró kollégákra". Ennek keretében gyűjtést is rendeztek megsegítésükre. Arról már nem szól a fáma, hogy a börtönökbe miként juttatták el a pénzt, mindenesetre ez nehezen kivitelezhető akciónak mutatkozott, kivéve, ha a családoknak adták az összegeket. Természetesen a „haladó szellemű" újságírók mind kommunisták voltak, akik bizonyosan megrendültek volna hitükben, ha tudtak volna mindazokról a törvénytelenségekről, amelyeket a vasfüggönytől keletre követtek el a kommunizmus eszméjének égisze alatt. (MNL OL XIX-A-24-a 6. d. 949/1960.) A NÚSZ Budapesten megtartott V. kongresszusáról pedig Orbán László tájékoztatta az APO-t 1962. augusztus 25-én. Megállapította, hogy a szakmai szempontokat háttérbe szorították ezen a rendezvényen a politikaiak, emiatt sok polgári értékrendű újságíró maradt távol. Egyúttal arról is beszámolt, hogy a nemzeti újságíró szövetségek képviselői afelett is sajnálkoztak, hogy a „monopoltőke" nagyban korlátozta a szabad és független tevékenységüket. Az esemény alkalmából maga Kádár János is adott fogadást. (MNL OL M-KS 288. f. 22/1962 10. ő. e. 167–169.)

Az esetleges devizális bevételkiesést pedig magyar sportlapok exportjával kompenzálták volna.[12]

A nyugati sajtóorgánumok hazai könyvtárakban való megjelenése, illetve az azokhoz való könnyű lakossági, azaz olvasótermi hozzáférés ugyancsak fejtörést okozott a médiairányítást végző hatalmi szerveknek.[13] Naményi Géza éppen emiatt kezdeményezte 1960. november 23-án Biszku Béla belügyminiszternél, hogy állítsanak fel egy háromtagú bizottságot a Belügyminisztérium, a Művelődésügyi Minisztérium és a TH képviselőiből, hogy ellenőrizzék: a művelődésügyi miniszter 0041/1959 számú „zárt különgyűjtemények" kezelésére vonatkozó rendelkezésének mennyiben tesz eleget a fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. A TH vezetője megállapította, amit tulajdonképpen nyílt titokként kezelt a korabeli értelmiség, miszerint több amerikai és nyugat-európai lapot előszeretettel forgattak az odalátogatók, hogy tájékozódjanak a vasfüggönytől nyugatra eső világ ügyeiről. Erről Naményi Géza interpretálása szerint több emigráns magyar lap *(Amerikai Magyar Népszava, Nemzetőr)* is beszámolt, arról cikkezve, hogy ezek közül az amerikai *Life* című folyóirat volt a legnépszerűbb. A kemény hangú levél – talán Biszkunak akart megfelelni Naményi – felhívta a figyelmet arra: a TH magánszemélyeknek nem engedélyezte a *Life* olvasását, ezért is kezdeményezte a vizsgálat megindítását. Hiába volt azonban a szigorú hangvétel, nem Biszku Béla, hanem Borgos Gyula, a Belügyminisztérium titkárságvezetője válaszolta meg a megkeresését 1961. január 6-án. Ebben az állt, hogy Kócsag József rendőr főhadnagyot, titkos ügykezelési revizort bízták meg a bizottságban való részvétellel, hogy megállapítsák, mely orgánumokat nyilvánítsák ellenségesnek, illetve időnként ellenséges írásokat megjelentető lapoknak. A Szabó Ervin Könyvtártól a Művelődésügyi Minisztérium bekérte a külföldi folyóiratok és lapok jegyzékét, amelyen a közgyűjtemény bejelölte, ezek közül melyekre tartanak igényt a jövőben is, illetve melyeket mondták le. Ebből kiderült, hogy az ominózus *Life*-ot már nem rendelték meg a továbbiakban.[14]

A művelődésügyi tárca azonban ennél ravaszabb volt: még a háromtagú bizottság felállása előtt kiküldte két alkalmazottját, hogy ellenőrizze az elvileg zártként kezelendő nyugati lapok hozzáférhetőségét. Azt tapasztalták, hogy az előírások ellenére a „nyugati ellenséges sajtótermékeket" a könyvtárban látható helyen tárolták, és azokat a könyvtárosoktól minden nehézség nélkül bárki megkaphatta betekintésre. Erre már a Belügyminisztérium is megmozdult, és teljes elánnal szorgalmazta a TH által felvetett háromtagú bizottság megalakítását. Aczél György is megszólalt az ügyben: 1960. december 26-án kijelölte a vizsgálat lefolytatására hivatott bizottság tagjának Kondor Istvánné osztályvezetőt. A művelődésügyi miniszter „első felettese" szintén szóvá tette, amit korábban a belügyi tárca titkos ügykezelési revizora, nevezetesen azt, hogy több olyan nyugati folyóirat, napilap, amelyeknek zárt anyagban lett volna a helyük, megkötöttség nélkül eljuthattak az olvasókhoz. Egy 1961. március 18-án kelt, Ember Pálné által szignált feljegyzés összegezte a bizottság tapasztalatait. Eszerint Révész Ferenccel, a Szabó Ervin Könyvtár igazgatójával megbeszélést folytattak, áttekintették a nyugati, általuk zártként kezelt folyóiratok listáját, és azt nem tartották elegendőnek, ezért javasolták annak kiegészítését. Kérték több folyóirat – *New York Herald Tribune, Paris Match, Les Temps Modernes* – szemlézését, és azt, hogy amennyiben ezek a lapok ellenséges cikkeket tartalmaznak, kezeljék azokat „zárt anyagként", és csak az erre vonatkozó engedéllyel rendelkezők számára adják ki. Ezt az intenciót a könyvtár igazgatója természetesen elfogadta. A TH és a Belügyminisztérium pedig egyetértett abban, hogy a jövőben országos szinten a művelődésügyi tárcát bízzák meg a többi könyvtár ilyen irányú ellenőrzésével, tehát a TH és a belügy a továbbiakban ebben nem szándékozott részt venni.[15]

Médiakapcsolatok a keleti blokk országaival

A hatalom számára persze nemcsak a nyugati sajtóban a kádári Magyarországról szóló híradások, publicisztikák, kommentárok voltak fontosak, hanem az is, hogy a vasfüggönytől keletre milyen felhangú cikkek, hírek jelentek meg a „legvidámabb barakknak" hazudott magyar proletárdiktatúráról, illetve az, hogy a magyarországi sajtó milyen cikkeket írt a keleti blokk államairól. Ezt kordában tartandó az MSZMP KB Tudományos és Kulturális Osztályát és az MSZMP KB APO-t összefogó és komoly po-

12 MNL OL XIX-A-24-b 11. d. 429/1960.

13 Ezzel a kérdéssel még az állambiztonság is foglalkozott később a belső elhárítás kulturális vonalához tartozó ügynökein keresztül. „Rigai András" fedőnevű tmb. 1977. április 20-án például arról jelentett operatív tisztjének, Gyulafi Józsefnek a „Hobby" fedőnevű lakáson, hogy az Egyesült Államok követségének könyvtárában beiratkozás nélkül is kiszolgálták az érdeklődőket az amerikai lapokból az olvasóteremben helyben olvasásra. Még a könyvtáros hölgyről is adott leírást (középkorú, elsősorban felügyeleti funkciót lát el, a könyvek tartalmát kevésbé ismeri), illetve arról, hogy rendelkezésre álltak szabadon elvihető propagandaanyagok is az olvasók számára, amit a hatalom különösen veszélyesnek ítélt meg. (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára [ÁBTL] 3.1.2. M-39472. „Rigai András" 103.)

14 MNL OL XIX-A-24-b 11. d. 544/1962.

15 MNL OL XIX-A-24-b 11. d. 544/1962. A TH az 1960-as Budapesti Ipari Vásáron kiadni tervezett sajtóorgánumok közül sem engedélyezte mindet, bizonyára ideológiai okokból. A betiltott lapok: az *Ecrits de Paris* 1960. februári és áprilisi, a *Preuves* 1959. októberi és 1960. áprilisi, a *Les Annales* 1958. márciusi és a *Constellation* 1956. januári számai. (MNL OL XIX-A-24-b 10. d. 239/1960.)

litikai súllyal rendelkező Agitációs és Propaganda Bizottság kiemelt hangsúllyal kezelte a „baráti" országokkal tartott médiakapcsolatokat, illetve az ezekről az államokról szóló tudósítások minőségét, tartalmát, híven a PB 1959. február 24-i határozatához.[16] Egy 1960. július 6-án kelt határozatukban a fennálló nemzetközi politikai-gazdasági-társadalmi helyzetet a pártállami diktatúrák javára jelentősen kozmetikázták, úgy beállítva a két világtábor közötti versengést, illetve a hidegháborús fenyegetést, hogy abból erkölcsileg és a hétköznapi, gyakorlati élet szempontjából is a pártállami diktatúrák kerüljenek ki győztesen. Arról írtak, hogy a szocialista országokkal foglalkozó sajtópropagandának kettős feladatot szabtak: „Ápolja és mélyítse el népünkben a proletárinternacionalizmus gondolatát. Ismertesse dolgozóinkkal a testvéri népek múltját és jelenét, valamint szocialista jövőjük érdekében tett erőfeszítéseiket. A szocialista országok eredményeivel foglalkozó sajtópropaganda irányítói tartsák szem előtt, hogy a magyar dolgozókhoz szólnak: nyújtsanak segítséget a munkásoknak, a parasztoknak és az értelmiségi dolgozóknak a szocialista országokban elért eredmények, a bevált, helyes módszerek és kezdeményezések ismertetésével, lelkesítsék ezáltal is őket feladataik megoldására."[17]

A dokumentum – nem meglepő módon – kifejezetten elfogult hangnemben írt a pártállami diktatúra „vívmányairól", és azt szerette volna, ha ennek a sajtó is minél szélesebb körben hangot adna. Nehezményezte ugyanakkor, hogy nem kellő mennyiségű és minőségű cikk és híradás jelent meg a sajtóban a keleti blokk országainak állítólagos eredményeiről. E mögött az is meghúzódhatott, hogy a sajtó területén a nagy átképzések ellenére nem kevés polgári értékrendű újságíró dolgozott. Meglepő azonban, hogy a nyugati országok technikai vívmányairól szóló cikkek mennyiségét is kevesellték: „Sajtópropagandánk általában visszatükrözi a szocialista tábor országainak fejlődését, egyre növekvő nemzetközi súlyát, tekintélyét. Az utóbbi hónapokban megjelent elemző cikkek hozzájárultak az egység erősítéséhez, bizonyították, hogy az egész szocialista táborral együtt foglalnak állást a legfontosabb nemzetközi kérdésekben, különös tekintettel a leszerelésre és a német kérdés [bő egy évvel vagyunk a berlini fal megépítése előtt, de a keletnémet állampolgárok Nyugat-Németországba való szökései kezdtek tömeges méretet ölteni – Cs. B.] rendezésére. Mindazonáltal, bár nem kevés az elmélyült, átgondolt, színvonalas riport és tudósítás, sokkal kedvezőtlenebb a kép a szocialista országok belső életének ábrázolása tekintetében. Sajtónk még mindig hiányosan tükrözi a szocialista országok gazdasági és kulturális eredményeit. Hiányzik az átgondolt, rendszeres, elmélyült tájékoztatás a Szovjetunió és a népi demokráciák népgazdasági terveinek végrehajtásáról, a népjólét emeléséről. Nem kielégítő a KGST szerepének ismertetése sem. Kívánatos volna, hogy a lapok minden jelentősebb egyezményt kommentáljanak, magyarázzák jelentőségét a szerződő felek szempontjából. Elmaradt sajtónk a szocialista országok technikai és tudományos vívmányainak ismertetése tekintetében is. Természetes és helyénvaló, hogy az elmúlt évben sok cikk jelent meg az űrkutatás szovjet eredményeiről, hiba azonban, hogy e mögött messze elmaradt a szovjet tudomány és technika egyéb sikereinek, valamint a többi szocialista ország technikai és tudományos eredményeinek propagálása. Helytelen, hogy sajtónk néha mesterségesen kisebbíti a nyugati országok technikai és tudományos eredményeit. A nyugati technikai és tudományos eredményeknek is helyet kell szentelni a lapokban anélkül, hogy a túlzás hibájába esnénk."[18]

Az Agitációs és Propaganda Bizottság ebben az 1960 nyarán hozott határozatában kiadta az utasítást: „A jövőben minden rendelkezésre álló forrást fel kell használni annak érdekében, hogy minden lap a maga olvasótáborának – hosszabb időt véve alapul – megközelítőleg teljes képet adjon a szocialista tábor országainak mindenirányú fejlődéséről." Némiképp meglepő módon hozzátették azonban, hogy a pártállami tollforgatók, nyilván a megfelelési kényszertől hajtva, sokszor túlságosan is elfogultak voltak a kommunista államok fejlődését illetően. Ennek a magatartásnak a levetkőzését kérték, értelemszerűen úgy, hogy ne essenek át a ló másik oldalára, és ne illessék túlságosan sok negatív kritikával a pártállami tábort: „Tipikus jellemzője sajtópropagandánknak a rózsaszínű szemüveg, amelyen keresztül újságíróink jelentős része a baráti országok életét szemléli. A reális szemléletnek kell uralkodnia a szocialista országokról szóló cikkekben is. Ez természetesen semmi esetre sem jelenthet kritikát az illető ország pártjával, politikájával, vezetési módszereivel szemben. Az élet egy-egy területét az eredményekkel és a nehézségekkel együtt úgy mutassák be lapjaink, hogy az összkép pozitív maradjon."[19]

A pártvezetés Agitációs és Propaganda Bizottsága a feladatok között határozta meg, hogy rendszeresen jelenje-

16 A határozat sajnálkozott afelett, hogy „nem elég átgondolt és nem elég mélyenszántó a szocialista országokkal foglalkozó sajtópropaganda". (MNL OL XIX-A-24-b 11. d. 408/1960. 2.) A vonatkozó PB-határozat megtalálható: MNL OL M-KS 288. f. 5/119. ő. e. 84–97.

17 MNL OL XIX-A-24-b 11. d. 408/1960. 1. Hasonló módon már 1959-ben is foglalkozott az APO a szocialista országok magyar sajtóban való megjelenítésével. (MNL OL M-KS 288. f. 22/1959 6. ő. e. 34–44.)

18 MNL OL XIX-A-24-b 11. d. 408/1960. 1–2.

19 MNL OL XIX-A-24-b 11. d. 408/1960. 2.

nek meg a szocialista országokról cikkek és riportok, amelyek témái között az arányokat meg kellett tartani. Ezek megvalósításáért, valamint a keleti blokk országaiból tudósító újságírók felkészítéséért a szerkesztőbizottságokat tette felelőssé. A „baráti" országokkal foglalkozó írások megjelentetését tervszerűbbé és elmélyültebbé akarták tenni, és azt is hangsúlyozták, hogy az eltérő életszínvonalú országokról szóló híradásokat mindig annak fényében kell megírni, hogy honnan indultak a II. világháború befejezése előtt. Az APO-t bízta meg azzal, hogy hangolja össze a MÚOSZ, a TH és a szerkesztőségek munkáját a külföldi kiutaztatások terén, hogy ne forduljanak elő keresztbeszervezések. Kicsit életszerűbbé szerették volna tenni a cikkeket, ezért is kérték, hogy azok szóljanak a munkások és az üzletemberek külföldi tapasztalatairól is a tudósok és művészek eredményei mellett. A szükséges „vörös farok" is megjelent a dokumentumban, amikor azt az utasítást is adták, hogy a politikai napilapok foglalkozzanak többet a jellegüknek megfelelő témákkal, így a *Népszabadság* a testvérpártok életével, a *Népszava* a szakszervezeti élet történéseivel, a *Magyar Nemzet* pedig a keleti blokk népfrontmozgalmaival. Ebbe a sorba illeszthető be az is, hogy kérték a lapok kulturális és művészeti rovatait: gyakrabban közöljék a kommunista országok íróinak, költőinek írásait, a külföldön járt újságírók pedig számoljanak be az éppen aktuálisan felkeresett rezsim irodalmi életének eredményeiről és terveiről. Egyúttal, kissé talán szokatlan módon, azt is kérték, hogy a Csehszlovákiában és Romániában élő magyar irodalmárok műveit bővebben ismertessék. Ha azonban hozzátesszük, hogy az irat nem elsősorban az írók magyarságát, hanem azt hangsúlyozta, hogy „baráti" országokban tevékenykedtek, rögtön érthetőbbé válik az instrukció.[20]

A kommunista államok közötti legmagasabb szintű kapcsolatoknak is voltak médiavonatkozásai, amelyek a TH feljegyzései között megjelentek. Az APO Sajtóalosztálya a legfelsőbb hatalom elvárásainak megfelelően arról tájékoztatta a TH-t 1958. április 14-én, hogy 1958-ban a szovjet párt- és kormányküldöttség Magyarországon tett látogatása mennyire pozitív visszhangot keltett az újságírók körében. Nem kis túlzással azt állította ez a dokumentum, hogy az ehhez kapcsolódó gyűlésekre kiküldött tudósítók fellelkesedve jöttek vissza a szerkesztőségekbe, mert nagy eredménynek tartották, hogy a pártfőtitkári tisztsége mellett miniszterelnökké választott Hruscsov ebben a minőségében elsőként Magyarországon járt. Ha ehhez hozzászámítjuk, hogy Kádár János és Hruscsov között bensőséges viszony állt fenn, amit visszavezethetünk arra, hogy Kádár egy életre lekötelezettjévé vált a szovjet pártvezetőnek az 1956-os forradalom és szabadságharc leveréséért és azért, hogy őt helyezte az MSZMP KB első titkári székébe, akkor sokkal érthetőbbé válik a médiának ez a fajta hozzáállása. A hazai keményvonalas kommunistáknak üzenve, a *Népszavá*t idézve még azt is hangsúlyozta az irat, hogy „Hruscsov elvtárs miniszterelnökké választását győzelemnek tekintik a szektás erők és szektás módszerek felett".[21]

Az SZKP XXII. kongresszusának kommunikációja[22]

A Szovjetunió Kommunista Pártja (SZKP) XXII. kongresszusa tudósításának előkészítésére nagy gondot fordítottak a sajtóban a keleti blokk minden országában. Ennek kellemetlen előzménye volt a magyar sajtó berkein belül – amit bizalmasan kezeltek, és csak titkos ügykezelésű iratok formájában maradt fenn az erről szóló információ az utókor számára –, hogy 1961. szeptember 27-én a moszkvai magyar nagykövetség a Külügyminisztérium Sajtó Osztályán keresztül amiatt méltatlankodott a TH-nál, mert a Magyarországról érkező újságírók sokszor fel sem keresik a magyar külképviseletet a szovjet fővárosban, noha az mindkét fél számára hasznos információkkal szolgálna. Ennek a megváltoztatását erőteljesen szorgalmazták a magyar diplomaták, ami a TH-nál megértő fülekre talált, különösen a kiemelkedő fontosságúként kezelt XXII. pártkongresszus előtt. Ennek a „kérésnek" a hátterében azonban nyilvánvalóan az állt, hogy az újságírókat még a moszkvai magyar nagykövetség is ellenőrizni akarta, és szinte biztosak lehetünk abban, hogy ha erre nem nyílott módjuk hivatalos úton, akkor informálisan, államvédelmi úton tették meg.[23]

Nemigen bízták a véletlenre a XXII. kongresszusról szóló híradásokat, amit abból is kikövetkeztethetünk, hogy az 1961. októberi rendezvényt már 1961. június 3-án elkezdték előkészíteni. A TH-ban felvetődött a napilapok terjedelmi és példányszámnövelésének szükségessége, ami, ismerve a korabeli viszonyokat és az előző két szovjet

20 MNL OL XIX-A-24-b 11. d. 408/1960. 4–5.

21 MNL OL 288. f. 22/1958 6. ő. e. 303.

22 Az SZKP XXII. kongresszusáról született kiadvány Magyarországon is, amely tartalmazza a legfontosabb beszédeket. *Az SZKP XXII. kongresszusa. 1961. október 17–31.* Szerk. FEDOR János, Bp., Kossuth, 1962. Korabeli, tendenciózus politológiai elemzés is született a kongresszusról. HÉDER Józsefné: *Az SZKP XXII. kongresszusa és a marxista államelmélet néhány kérdése = Filozófia IV. Acta Universitatis Szegediensis. Sectio philosophica.* Szerk. KALOCSAI Dezső, Szeged, JATE BTK, 1962, 25–39. Az eseménynek a tudománypolitikában is lett következménye. Lásd *A Magyar Tudományos Akadémia feladatai és lehetőségei az SZKP XXII. kongresszusa után.* Szerk. GEGESI KISS Pál, Bp., MTA, 1962

23 MNL OL XIX-A-24-b 14. d. 697/1961.

pártkongresszus tapasztalatait, jogosnak tűnt. A TH ennek fényében megtárgyalta az összes politikai napilap papírszükségletét, és a felmerülő többletigényt megvitatta az Országos Tervhivatallal.[24] Valószínűleg nem volt egyszerű a tárgyalássorozat, amely médiapolitikai háttéralkuktól és kompromisszumoktól sem lehetett mentes, mert csak 1961. október 6-án, nem sokkal a kongresszus kezdete előtt írt Naményi Géza az APO-nak arról, hogy megvannak a fő sarokszámok. Ennek origója viszont mindenképpen az lett, hogy az Országos Tervhivatal tudomásul vette: a nagyobb papírfogyasztást nem a sajtó számára 1961-re kiutalt rotációspapír-keretből, hanem az ennél jóval nagyobb halmazt jelentő országos készletből fedezik. Hogy mennyire képlékeny volt a politikai helyzet, illetve a magyar kommunisták mennyire nem voltak biztosak abban, mi zajlott szovjet elvtársaik körében, jól jelzi, hogy csak feltételes módban állapították meg az elhasználható papírmennyiséget, ugyanis az nagyban függött a rendezvényen elhangzottak tartalmától. A *Népszabadság* esetében például azt állapították meg, hogy ha a kongresszusi anyag kitesz négy oldalt, akkor ezzel a terjedelemmel lehet bővíteni a tizenkét oldalt. A *Népszava* és a *Magyar Nemzet* esetében ez úgy nézett ki, hogy a nyolc oldal helyett akkor jelenhetnek meg tíz oldalon, ha a kongresszusi anyag elérte a három kolumnát. Az *Esti Hírlap*nál pedig kétoldalas plusz kongresszusi anyag jelentette az engedélyt arra, hogy hat helyett nyolc oldalon jelenhessenek meg. Ez utóbbi feltétel volt érvényes a megyei napilapokra is. Felkészültek egy vészforgatókönyvre is, mivel valószínűleg kiszivároghattak az előzetes desztalinizációs hírek. Eszerint, ha Hruscsov Központi Bizottságnak adandó beszámolója különösen nagy terjedelemre rúgna, akkor a *Népszabadság* engedélyt kapna húsz, a *Népszava* és a *Magyar Nemzet* pedig tizenkét-tizenkét oldalra. Ugyanez a megyei napilapokat az addigiakon felül is plusz kétoldalnyi terjedelemre jogosítaná fel.[25]

A *Népszabadság* 1961. október 13-án fogadta el a szerkesztőbizottság határozatát az SZKP XXII. kongresszusának tudósításaival kapcsolatban, majd egy nap múlva ezt a dokumentumot elküldte a TH-nak, amelyet informális úton már korábban egyeztettek. A Szamosi Károly főszerkesztő által jegyzett dokumentum megjegyezte, hogy az előző, XXI. kongresszus anyagainak publikálása során több hibát is elkövettek, például azt, hogy külön fővárosi és külön vidéki mutációi voltak az innen származó híreknek, ami miatt nem volt egységes a híradás.[26] A *Népszabadság*ban – nyilván az APO-val és a TH-val való egyeztetés után – előre eldöntötték, hogy kizárólag a főreferátumot (vagy ha ebből több lesz, akkor valamennyit) tudósítják szó szerint, amelyben számítottak a TASZSZ-ra, mert ígéretet kaptak arra, hogy a beszédeket azok elhangzásával egy időben kiadja a szovjet hírügynökség. Elhatározták, hogy a korreferátumokat csak egyszer közlik, erősen megrövidített formában, de a magyar referálókat – nem meglepő módon – teljes mértékben, az utolsó betűig híven adják. A többi felszólalót tartalmuktól függően egy-három flekk terjedelemben tervezték adni, hagyatkozva a TASZSZ híreire. Portrét csak Hruscsovról, az elnökségi tagokról, valamint a magyar felszólalókról szándékoztak írni. Célul tűzték ki, hogy a pártkongresszus alatt legalább hat oldalon ne ezzel az eseménnyel foglalkozzanak (két-két bel- és külpolitikai, valamint egy-egy hirdetési és sportoldalon), a lap összterjedelmét pedig csak akkor lehetett emelni, ha ezenfelül a további hat oldalra nem fért volna el a kongresszus aznapi beszámolója. Kikötötték azt is, hogy terjedelemnövelés esetén az újság árát is emelni kell. Még azt is meghatározták, hogy mindennap öt hasábon indítják el a címoldalon a kongresszusi anyagokat. Ezek a motívumok is jól mutatják, hogy nem feltétlenül az elhangzottak tartalma döntötte el, hogy miről mennyit írtak, hanem azt jócskán determinálta a megszólaló személye, illetve hatalmi befolyása.[27]

A *Népszabadság* két tudósítót küldött Moszkvába, akiknek összesen napi kétszer kellett cikket írniuk, egyet 16 óráig, egyet pedig az ülés végén. Interjúkat is kértek tőlük ezenfelül napi egy alkalommal. A magyar delegáció teljes programját kellett adniuk, a protokollebédeket, -fogadásokat és egyéb látogatásokat is beleértve, ezenkívül „érdekes, színes cikkeket" is vártak a magyar pártállami vezetők, amelyeket a TASZSZ úgysem adott volna ki. Az egyik újságírónak pedig mindennap délelőtt tíz óráig javaslatot kellett tennie a budapesti szerkesztőségnek, hogy aznap a *Pravda* melyik cikkét fordítsák le. A magyar újságíróknak gondoskodniuk kellett a nemzetközi visszhang folyamatos közléséről, itt „természetesen" előnyt élveztek a kommunista országok híradásai. A *Népszabadság* szerkesztőségét erre az időszakra két brigádra osztották a két, heti ügyeletes vezetésével a belpolitikai hírekre külön hangsúlyt helyeztek, a nem kongresszusi anyagok ellenőrző olvasására pedig további munkatársakat vontak be. Az éjszakai munkához külön kávékeretet, valamint vacsorát biztosítottak. Külön problémát jelentett a szerkesztőségnek a november 7-i szám megszerkesztése, mert azt nem lehetett előre megtervezni, csak az SZKP XXII. kongresszusán elhangzottak függvényében.[28] Úgy látszik, a médiamunkások jól dolgoztak, és a legfelsőbb pártveze-

24 MNL OL XIX-A-24-a 8. d. 589/1961. 7–9.
25 MNL OL XIX-A-24-a 8. d. 589/1961.
26 MNL OL XIX-A-24-a 10. d. 1031/1961. 3.
27 MNL OL XIX-A-24-a 10. d. 1031/1961. 3–4.
28 MNL OL XIX-A-24-a 10. d. 1031/1961. 4–7.

tés is elégedett lehetett a munkájukkal, mert a TH négyezer forintot utalt ki már két nappal a kongresszus vége után, azaz november 2-án az MTI-nek a sajtóalap terhére.[29]

A XXII. szovjet pártkongresszus ideológiai és a gyakorlati életben egyaránt megjelenő utózöngéjének tekinthető, hogy a Minisztertanács Titkársága 1962. január 23-án arról tájékoztatta a TH-t: megnőtt a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány Bejelentések Hivatalához érkező olyan levelek száma, amelyekben a levélírók tanácsi vagy termelőszövetkezeti vezetők magatartását, illetve munkáját bírálták. Ezt egyértelműen a sztálinista rendszert és annak kiszolgálóit immáron nyíltan és éles kritikával illető hruscsovi, illetve más pártkongresszusi felszólalások következményeiként értékelhetjük. Ezek a levelek leginkább azt sérelmezték, hogy egyes helyi vezetők „elszakadva a néptől, egyéni érdekeiket helyezik előnybe, fölényes, goromba hangon beszélnek az egyszerű emberekkel. [...] A helyi párt és tanács egyes vezető személyei úgy érzik, hogy őket senki sem irányítja, senki nem parancsol nekik. Valóságos kiskirályok. A XXII. pártkongresszus pedig erélyesen elítélte az ilyen tevékenységet. De úgy látszik, a kongresszus szelleme még most sem ért el a mi községünkbe, járásunkba".[30] Egy marcali panaszos még azt is megemlítette, hogy két tanácsi alkalmazott tettlegesen bántalmazta, amiért az illetőket három hónapos felfüggesztett börtönbüntetésre ítélte az illetékes járásbíróság. A Veszprém megyei Öcsben pedig az Alkotmány termelőszövetkezet elnökének rossz munkájával indokolták, hogy abban az évben az átlagosnál gyengébben teljesítettek, ezért ellene fegyelmi eljárást indítottak. A tiszavasvári malom igazgatója még rosszabbul járt: felfüggesztették állásából, mert visszaélések nyomára bukkant a rendőrség.[31]

A kubai politikai változások hatása a honvédelmi sajtóra[32]

A nemzetközi politikai kapcsolatok hidegháborús feszültségének eszkalálódása leginkább a kubai rakétaválságban öltött testet 1962-ben,[33] ami a III. világháború rémképét vetítette előre a vasfüggöny mindkét oldalán. Szempontunkból ez az eseménysorozat leginkább abból az aspektusból fontos, hogy milyen hatással volt a keleti blokk és ezzel együtt a hazai média kommunikációjára, illetve a felmerülő katonai és politikai történéseket hogyan tálalták és szűrték meg a pártállami médiairányító szervek, és azokról miként gondolkodtak a kommunista médiacézárok. A kubai rakétaválság előzményének tekinthető Disznó-öbölbeli akció az Egyesült Államok kudarcával végződött, amelynek sajtóvonatkozása is van. Várkonyi Péter, a Külügyminisztérium Sajtó Osztályának vezetője 1961. június 28-án továbbított egy rövid beszámolót a TH-nak Edward R. Murrow, az Egyesült Államok Információs Hivatala (Information Agency) új igazgatójának bemutatkozó beszédéről, amelyet több mint egy hónappal korábban (!), május 24-én tartott az amerikai médiaügyek vezetője. A washingtoni magyar követség jelentése ugyan már a rendezvény után egy nappal elkészült, az erről szóló dokumentum azonban mégis több mint egy hónap késéssel került Várkonyi Péter közvetítésével a TH vezetőjének asztalára. Az iratban a magyar diplomaták beszámoltak arról, hogy a Kennedy-adminisztráció deklaráltan többet tervezett foglalkozni a külföldi propagandával, s ebben kitüntetett szerepet szántak a kommunizmusellenességnek, ezen belül is annak, hogy a sajtó eszközeivel is megakadályozzák a fejlődő országokban a kommunista pártok hatalomátvételét. Az addigiaktól eltérően azonban nem az afrikai, hanem a latin-amerikai térséggel foglalkoztak elsősorban, s ennek megfelelően növelték a spanyol nyelvű rádióadások, kiadványok és filmek számát.[34]

A kubai válság elcsendesülése után a TH számot vetett a fegyveres erők sajtóban való megjelenésével, valamint azzal, hogy mennyire tudták az ebben a témakörben megjelent híradások befolyásolni a közvéleményt. Ennek egyik kézzelfogható lenyomata *A honvédelmi propaganda néhány kérdése a magyar sajtóban, rádióban és televízióban* című dokumentum, amelyet a TH-nak is elküldött a MÚOSZ a fegyveres erők lapjainál dolgozó újságírók szakosztályának vezetősége. A TH-ban 1962. december 7-én iktatott irat hosszasan ecsetelte a kubai válság utáni honvédelmi helyzetet, és úgy állította be a fegyverkezési hajszát, hogy az „átkos imperialisták" feltételezhető és előre várható támadását kell megakadályozni az általános sorkatonai szolgálattal és a militáns kultúra elterjesztésével.[35] A dokumentum kiemelte, hogy a magyar sajtó, ideértve a rádiót és a televíziót is, csakis úgy oldhatja meg a honvédelem

29 MNL OL XIX-A-24-a 10. d. 1064/1961.

30 MNL OL XIX-A-24-a 16. d. 85/1962. 2.

31 MNL OL XIX-A-24-a 16. d. 85/1962. 3.

32 Kubáról a TH Fidel Castro erőszakos hatalomátvétele után nagyobb hangsúllyal kapott információkat. Így tájékoztatták többek között a magyar pártállami médiairányító szervet Magyarország washingtoni követsége útján 1961. február 15-én az ottani belső politikai viszonyokról. MNL OL XIX-A-24-b 13. d. 229/1961.

33 A kubai politikai feszültségnek azonban már volt előzménye 1961-ben is, amikor Kennedy és Hruscsov bécsi csúcstalálkozójának sajtótájékoztatójáról számoltak be a TH-nak, aláírás és dátum nélkül. Itt megjegyezték Paál Ferenc, a *Magyar Nemzet* szerkesztőbizottságának tagja tolmácsolásában, hogy az amerikai delegáció mindig „dühbe gurult", amikor a kubai kérdés előkerült. (MNL OL XIX-A-24-b 14. d. 457/1961.)

34 MNL OL XIX-A-24-b. 14. d. 481/1961. és MNL OL XIX-A-24-b 14. d. 642/1961.

35 MNL OL XIX-A-24-a 19. d. 1075/1962. 1.

terén kitűzött feladatait, ha rendszeresen közzétesz Magyarország fegyveres erejének növeléséről szóló cikkeket. A pártállami elvárásoknak megfelelően hozzátették, hogy ezt kívánják a PB tagjai is, ami nyilvánvalóan nem kis nyomást jelentett a honvédelmi szakújságíróknak és szerkesztőiknek. Megállapították, hogy az utóbbi hónapokban a sajtó az addigiaknál többet foglalkozott a fegyveres erőkkel, mivel a háborús fenyegetettség miatt mintegy önbizalom-növelőként be kellett mutatni a hazánkban a sajtó által sulykoltan jól működő honvédség, rendőrség, határőrség, a karhatalmi alakulatok, a légoltalom és az MHSZ-szervezetek munkáját.[36]

Az iratban azonban a szakújságírók annak a véleményüknek is hangot adtak, hogy a PB 1961. augusztusi határozatában[37] foglaltak nem teljesültek minden téren száz százalékig, azaz nem írtak körültekintően a sajtóban az ország katonai erejéről, miközben erre lett volna igény. Azt mindenképpen károsnak tartotta a beszámoló, hogy a nyugati politikusok „kardcsörtető" nyilatkozatairól és az imperialista országok hadgyakorlatairól részletesen beszámoltak az újságok, még ha ezeket a cikkeket leleplező szándékkal is írták, miközben arról, hogy milyen nagy harci ereje van a Varsói Szerződésnek, nem születtek elég részletes leírások. Ez utóbbira természetesen azért lett volna szükség, hogy érzékeltessék: a szocialista országok meg tudják védeni lakosságukat a feltételezett támadásoktól. A hidegháborús terminológiának megfelelően hangsúlyozták, hogy a társadalmat fel kell készíteni az esetleges újabb háborúra, ami egyébként is alapvető sajtófeladat. Kommunista szemszögből persze érthető az érvelés, de naivitás volt azt sugallni, hogy a társadalom nagy többsége meg tudja magát és hazáját védeni akkor, ha több és részletesebb cikket olvas a hidegháborúról.[38]

A fegyverkezés „eredményeit" illetően még az MSZMP kongresszusi irányelveit is idézte a TH-nak elküldött irat, így a pártállami lózungok sem hiányoztak a dokumentumból. A szövegből kiderül, hogy egyértelműen a nyugati országokat okolták a fegyverkezési hajsza elmélyüléséért, és igaztalanul azt vélelmezték, hogy ha ebbe nem kergették volna bele a keleti blokk országait, akkor utóbbiak sem fegyverkeztek volna.[39] Követendő példaként hozta fel az irat a Szovjetuniót, ahol Hruscsov – nem meglepő módon – elismerően nyilatkozott saját országa fegyveres erejéről, a referátum írói pedig elismerően szóltak a szovjet lapok, így a *Pravda,* a *Komszomolszkaja Pravda,* valamint a keleti blokkbeli országok sajtóorgánumainak ezen a téren kifejtett munkásságáról. A TH-ra érkezett irat szerzői egyebek mellett hiányolták, hogy a honvédségi cikkek előszeretettel szóltak a katonák szórakozásáról, kulturális életéről, de arról, hogy harcászatilag milyen teljesítményt nyújtottak, nemigen. Ezenkívül egysíkúnak ítélték meg az egyes fegyvernemek bemutatásáról szóló cikkeket, felróva az újságíróknak, hogy nem megfelelő hangsúllyal írtak a hagyományos fegyvernemekről, miközben a szuperszonikus repülőgépekről és a légvédelmi rakétákról nagyon sok írás született. Az összefoglaló munka mindenesetre azt a tévképzetet sulykolta, hogy a Varsói Szerződés tagállamai katonai erőfölényben voltak a kapitalistákhoz képest, és éppen ennek megjelenítését hiányolta a sajtótól.[40]

A honvédelmi propaganda hiányosságának okaiként felhozták, hogy a katonai szerveknél meglehetősen alacsony színvonalon álltak a sajtórészlegek, és még az MTI is csak a fegyveres erők napján kapott részletesebb tájékoztatást a honvédségtől. Felrótták továbbá, hogy a hadseregbe bevonult fiatalok sorsának alakulását nem tudták nyomon követni az újságírók, mert nem volt kielégítő a megyei lapok és a területükön lévő helyőrségek kapcsolata.[41] A legalapvetőbb okot is megemlítették azonban – reálisan látva a problémát – a honvédelmi propaganda gyenge színvonalára, nevezetesen azt, hogy sem az írott, sem az elektronikus médiában nem álltak az újságírók sajtószakmailag a helyzet magaslatán. Nehezményezték azt is, hogy a fegyveres erők központi lapjainak szerkesztőségei és a területi sajtó viszonya is hagyott kívánnivalót maga után, holott előbbiekben megítélésük szerint a katonai újságírók magas színvonalon dolgoztak. A szerintük problémás helyzet megoldására azt javasolták, hogy legyen az egyes szerkesztőségekben külön erre a területre szakosodott újságíró, illetve rendezzenek magas szintű értekezletet arról, hogyan valósítanák meg a PB 1961. augusztusi határozatát a katonai propagandáról. Azt is hozzátették, hogy a MÚOSZ-ban 1962 tavaszán jött létre a fegyveres erők lapjainál dolgozó újságírók szakosztálya, amely a többi szakterületen dolgozó kollégákkal szeretné szorosabbra fonni a munkáját. Megjegyezték azt is, hogy az MTI Fotó Főosztályának munkatársait több katonai eseményre kellett volna beengedni, hogy felvételeket készítsenek a fegyveres erők életéről.[42] Láthatjuk tehát, hogy a katonai propaganda pártállami megítélésére is kellőképpen rányomta a bélyegét az akkor a közelmúltban lezajlott kubai konfliktus, és újra előkerült a média eszköztárából az 50-es évek szóhasználata.

36 MNL OL XIX-A-24-a 19. d. 1075/1962. 1.
37 MNL OL M-KS 288. f. 5/241. ő. e. 37–43.
38 MNL OL XIX-A-24-a 19. d. 1075/1962. 2.
39 MNL OL XIX-A-24-a 19. d. 1075/1962. 2.
40 MNL OL XIX-A-24-a 19. d. 1075/1962. 3–4.
41 MNL OL XIX-A-24-a 19. d. 1075/1962. 4.
42 MNL OL XIX-A-24-a 19. d. 1075/1962. 4–5.